

علوم / مدیریت بازاریابی و اشاعه اطلاعات

غلامرضا فدایی

استاد گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران

Ghfadaie@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱۱/۰۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۲۸

چکیده

در این مقاله به اهمیت نام‌گذاری اشاره شده و این‌که نام باید حاوی عمده‌ترین کارکردهای رشته علمی و مقبول عام باشد. نام و عنوان هر رشته نشان‌گر وحدت موضوع آن رشته است که اگر اجزای آن به صورت ترکیب اتحادی و نه انضمامی در کنار هم باشند، هویت واحد را به خوبی نشان خواهند داد. کتابداری و اطلاع‌رسانی با تعریفی جدید متشکل از دو عنصر منابع و کاربر است که چنانچه با ترکیبی اتحادی در کنار هم باشند که نیاز اطلاعاتی انسان بین آن دو را پیوند داده است می‌تواند به خوبی بیانگر رشته با کارکردهای مورد انتظار آن باشد؛ به عبارت دیگر اگر به شیوه زبان‌شناسان به تفاوت معنا و مدلول هم قائل باشیم، کارکرد کتابداری و اطلاع‌رسانی زمانی محقق خواهد شد که کتابداران و اطلاع‌رسانان، نیاز واقعی کاربران را به عنوان مدلول‌های واقعی در نظر داشته باشند. آن‌گاه خوشایند بودن نام و مورد پذیرش و قبول عام واقع شدن نیز عامل مهم دیگری به شمار می‌آید. همچنین استدلال می‌شود که عنوان «علوم (مدیریت) بازاریابی و اشاعه اطلاعات» از جنبه‌های مختلف می‌تواند کارکردهای رشته را به خوبی بیان و ویژگی‌های عملیاتی آن را بازگو کند. اما جنبه دوم آن به عادت افراد و تبلیغ نسبت به آن بستگی دارد. چنانچه جمع متخصصان نظر مثبتی نسبت به آن داشته باشند، این نام می‌تواند مانند بسیاری از عبارات که در آغاز تازگی دارد و یا ثقیل است، به مرور زمان جا بیفتد و آهسته آهسته جای خود را باز کرده و مقبول عام قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: کتابداری و اطلاع‌رسانی، علوم بازاریابی و اشاعه اطلاعات، مدیریت بازاریابی و اشاعه اطلاعات.

مقدمه

هر رشته و حوزه دانشی باید دارای نام و عنوان مشخصی باشد. در بهترین شرایط، این نام و یا عنوان باید به تمام جهات گویای واقعیت وجودی آن رشته علمی باشد. رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی تاکنون به لحاظ نام‌گذاری دچار گرفتاری بوده است. هم کتابداری و هم اطلاع‌رسانی از نظر صاحب‌نظران دارای تعاریف گوناگون است و وفاق جمعی درباره تعریف آن، نه به‌طور جداگانه و نه در کنار هم وجود ندارد. اگرچه این چالش در نام‌گذاری برای این رشته در سایر زبان‌ها نیز کم و بیش دیده می‌شود ولی در زبان فارسی این گرفتاری بیشتر است. شاید علت عمده آن اشتقاق واژه کتابداری از لفظ کتابخانه به لحاظ مکان و فیزیک آن بوده است. اطلاع‌رسانی نیز پس از حضور اطلاعات در اینترنت و افزایش حجم اطلاعات بیش از پیش مطرح شده است و بیش از آن که به خود اطلاعات به عنوان محموله وابسته باشد به محمل که همان اینترنت و وب است متکی است. کنار هم دیدن دو واژه کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز بی‌مسئله نبوده و نیست (رهادوست، ۱۳۸۶). عده‌ای آن را مترادف، مکمل و یا مباین می‌دانند. در مجموع به خاطر این مسائل است که نام‌گذاری جدای از مفهوم و کارکرد و یا تعریف رشته، خود مقوله‌ای چالشی شده است. مقالات و نظر سنجی‌های طرح‌گونه خود گواه بر این مطلب است. نگارنده همانطور که در مقالات پیشین گفته است (فدایی، ۲۰۰۸) پس از تجربه تعدادی از نام‌ها و دل‌بستگی به آنها اینک به این نتیجه رسیده است که علوم و یا مدیریت بازاریابی و اشاعه اطلاعات بهترین و مناسب‌ترین نام برای کارکردهای این حوزه علمی است (منظور از هر یک از کلمات به کاررفته در این عبارت را بعداً توضیح خواهم داد) (فدایی، ۱۳۸۸). وی با آنکه در مقاله قبلی نامی از مدیریت نبرده است ذکر آن را در اینجا از این جهت آورده تا نظر عده‌ای که معتقدند لفظ مدیریت می‌تواند ماهیت رشته را بیشتر و دقیقتر و یا پر آوازه‌تر نشان دهد، جلب کند. آنچه به عنوان سوال‌های اساسی این مقاله مطرح است این است که آیا کتابداری و اطلاع‌رسانی مانند هر هویت دیگر دارای وحدت موضوع است؟ آیا موضوع این رشته از اجزای مستقل و جدا از هم تشکیل شده و یا مفهومی واحد بر آن دلالت دارد؟ و چنانچه اجزایی دارد آن اجزاء برگرفته از کارکرد اصلی آن‌اند؟ به عبارت دیگر آیا اجزای تشکیل‌دهنده حوزه

کتابداری و اطلاع‌رسانی در هویت این رشته با ترکیب اتحادی در کنارهم قرار دارند و یا با ترکیب انضمامی؟

سوال دیگر این است که آیا دلالت نام کتابداری و اطلاع‌رسانی بر محتوا دلالت تطبیقی است؟ آیا ترکیب اجزای مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ذاتی است؟ و اگر ذاتی باشد انجام بخشی از آن و بدون توجه به بخش دیگر آیا توجیه منطقی دارد و در جهت تحقق اهداف آن رشته صورت گرفته است؟

باز می‌توان پرسید که اگر منظور در انجام هر کاری علت غائی باشد، چنانچه هدف غائی معطل بماند و یا به آن توجه نشود آیا با انجام بخشی از فعالیت‌ها، بدون در نظر گرفتن علت غائی مقصود عملی شده است؟ و یا برعکس ممکن است همه فعالیت‌ها به بیراهه رفته و به جای آنکه فایده‌ای داشته باشد، نصیبی جز خسارت نیابد. به عبارت روشن‌تر چنانچه کتابدار و اطلاع‌رسان به بخشی از کار توجه کند آیا کار کتابداری انجام داده است و یا اینکه کتابداری و اطلاع‌رسانی یعنی توجه به همه جهات ذاتی و کارکردی آن. آیا دو ضلع منابع و کاربر و شناخت خصوصیات و ویژگی‌های هر دو و برقراری ارتباط بین این دو محور براساس نیازهای اطلاعاتی موجود باید به طور هم زمان و در کنار هم دیده شوند و یا هر یک به طور جداگانه نقش آفرین‌اند؟ به بیان دیگر، آیا استفاده از حجم اطلاعات و دانش بدون شناخت کاربران ممکن است؟ توضیح اینکه اگر نام و تعریف شامل ذاتیات باشد و اجزاء متشکل در آن به نحو اتحادی و نه انضمامی یکدیگر را جذب کنند و علم و عمل را توأمان ببیند و بر قصد و نیت فاعل تاکید داشته باشد، توفیق بیشتری در نشان دادن آن حوزه خواهد داشت.

قبل از بیان دلایل خود در این باره لازم می‌دانم که مسائلی را در رابطه با زبان و کارکرد آن به لحاظ معرفت‌شناختی بیان کنم تا بتوانم هدف خود را در این مورد تشریح نمایم.

وحدت (ذاتی) موضوع در کتابداری و اطلاع‌رسانی

همه می‌دانند که در هر حوزه علمی موضوع بسیار اهمیت دارد. این موضوع چنانچه از وحدت ذاتی برخوردار باشد و اجزایش در تشکیل هویت آن نقش مستقیم داشته باشند در شناساندن و تعریف آن بسیار مهم است. در توضیح وحدت، موضوع هم لازم است به نقش ادراک، تعریف، معنا، دلالت اشاره‌ای داشته باشم تا بر اساس آن بتوانم اهمیت عنوانی را که

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

برای این رشته انتخاب نموده‌ام توجیه کنم.

باید توجه داشت که ادراک در زندگی انسان بر دو کارکرد متکی است یکی نفس ادراک و دیگری کاربرد آن. به تعبیر دیگر زندگی انسان همواره توأم با جوشش و حرکت و جهان، جهان کار و کوشش است و این کار و کوشش در بستر نظر و عمل شکل می‌گیرد. توجه به تقسیم‌بندی قدیمی ارسطویی که حکمت را بر دو دسته تقسیم می‌کند، با آنکه او دو کفه را هم‌وزن نمی‌داند، می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد. اگرچه فکر کردن نیز خود یک عمل است اما در این جا منظور این است که هر فکری تا به صحنه عمل در نیاید و خود را به نمایش نگذارد وجود خارجی آن مشهود نیست. افراط و تفریط در حوزه‌های نظر و عمل در طول تاریخ و گرایش به یک سو در برهه‌هایی از زمان چالش‌های وسیعی را به بار آورده است. اگر جامعه‌ای فقط به نظر بیانده شود و از عمل غافل شود، دچار رکود و سستی و عدم پیشرفت ظاهری خواهد شد و چنانچه عمل‌گرایی به معنای واقعی کلمه شعار شود فلسفه و پایه‌های فکری زیر سوال می‌رود و تعادل جامعه به هم می‌خورد. بنابراین بحث‌های قدیمی و همیشگی همراهی و یا تقابل عین و ذهن و یا نظر و عمل همیشه بوده و هست و خواهد بود. مهم این است که جامعه به هر دو بیانده شود و از هر دو استفاده کند و یا به تعبیر بهتر آن دو را، دو نبیند و از هم جدا نداند. در متون دینی نیز ایمان (به منزله فکر و نیت) و عمل صالح، به عنوان جنبه کارکردی نیت همواره با هم بوده و مؤمن کسی است که هر دو را باهم داشته باشد و به هر دو معتقد و پای‌بند باشد. و برای این امر بارها قرآن تاکید کرده و متون روایات سرشار از این تاکید است.

بنا بر این ما ادراک می‌کنیم و یا چیزی را می‌آموزیم که آن را به کار بندیم. ذهن و عین تجلی دیگری از این واقعیت است. (البته عین در اینجا آن چیزی است که ما متعاقب ذهن خود آن را پدید آورده و خلق کرده‌ایم و الا در جهان واقع، عینیت مقدم بر ذهن است و آنچه در ذهن شکل می‌گیرد متعاقب موجود خارجی است). به تعبیر روشن‌تر ما در زندگی یاد می‌گیریم و حفظ می‌کنیم که به خاطر آوریم. یعنی یادگیری و ادراک ما اگر به خاطر به کار بستن و استفاده از آن نباشد، هم ارزشی ندارد و هم ما چنین کاری را نمی‌کنیم. البته در این که مطالب و موادی را که یاد می‌گیریم چه زمانی آن را به کار می‌بندیم و یا در نیتمان این است که چه زمانی آن را به کار بندیم، می‌تواند بسیار متفاوت باشد و بر این اساس است که منطبق با تجارب خود و با

آموخته‌های از دیگران، این امور را در طبقه‌های مختلف حافظه اصلی و جانبی خود قرار می‌دهیم و گاه چون مصارفی برای آن در زندگی نمی‌بینیم، به دور می‌اندازیم. از این رو آنچه را که می‌آموزیم، طبقه‌بندی می‌کنیم تا بتوانیم در مواقع و شرایط ضروری از آن بهره‌مند شویم. در واقع یادگیری، حفظ و به کارگیری اطلاعات در زمان مشخص ولو دور باشد برای ما هم مهم است و این امر در شناسایی مجدد آن دخالت دارد.

با آنکه وحدت موضوع، اصلی اساسی در تعریف همه موضوعات و مفاهیم است در تاریخ فلسفه در گذشته و نیز حال می‌بینیم که در هر عصری بر جنبه‌ای بیشتر تاکید می‌شود. شاید دلیل آن عکس‌العمل افراط و یا تفریط در توجه به جنبه‌ای از جنبه‌های گوناگون نیازهای بشری است. در عین حال وحدت، وحدت است ولی می‌توان جنبه‌هایی را بیشتر تقویت کرد، مثلاً انسان‌هایی ممکن است در زمانی در پرورش نفس خود به جسم توجه کنند و یا بر عکس گروه دیگر به جان بیشتر بها دهند، ولی در هر حال در هر دو صورت جسم و جان با هم‌اند. به عنوان مثال در اعصار گذشته به نظر توجه بیشتر می‌کردند اما جهان امروز به شعار عمل تحت عنوان پراگماتیسم (ادگار و سجویک، ۱۳۸۸، ۱۳۱) توجه بیشتر می‌شود. مولوی می‌گوید:

ای برادر تو همه اندیشه ای مابقی خود استخوان و ریشه‌ای
و سعدی هم می‌گوید:

علم چندانکه بیشتر خوانی چون عمل در تو نیست نادانی
نه هنرور بود نه دانشمند چار پایی بر او کتابی چند^۱

و امروز عده‌ای می‌گویند این عمل است که به ذهن جهت می‌دهد. فلسفه‌های جدید عموماً ناظر بر تقویت عمل و تاثیرگذاری آن بر فکر و نظر است. در واقع از جهتی این رویکرد را می‌توان مبارزه با نوعی افراط‌گری در نقطه مقابل دانست. البته نگارنده در اینجا قصد ندارد وارد بحث‌های فلسفی آن شود و افراط و تفریط‌ها را بیان کند. اما در هر حال امروز به نقش فاعل و اراده آدمی توجه فراوان شده که بسیار قابل توجه است. دانشمندانی که در حوزه زبان و افعال گفتاری کار می‌کنند به نکات تازه‌ای اشاره کرده‌اند. در این مورد عالمان علم اصول هم

بحث‌های فراوانی دارند. فرگه^۱ با طرح جدید خود (کرد فیروزجائی، ۱۳۸۸، ۶۳) می‌خواهد منطق را از انحصار روان‌شناسی بیرون آورد. او می‌گوید زبان و منطق با جهان خارج و نه ذهن مرتبط است. و یا ویتگنشتاین که بازی زبانی را مطرح می‌کند می‌خواهد بگوید قصدیت فاعل در آفرینش هر پدیده‌ای عینی و ذهنی مدخلیت دارد. او نظریه استعمال را به این دلیل ارائه می‌کند (عبداللهی، ۱۳۸۴، ۲۱۲) و می‌گوید تا برای هر کاری در موقعیت خاصی انتخاب مشخصی از کلمات نباشد نمی‌توان از واقعیتی سخن گفت و سرل (عبداللهی، ۱۳۸۴، ۲۱۴) نیز در افعال گفتاری‌اش به قصدیت یعنی علت فاعلی که قطعاً به نوعی با علت غایی همراه است، توجه می‌کند. در هر حال آنچه از این مطالب برمی‌آید این است که هر پدیده و یا فرایندی به اصطلاح منحصر به فرد (یونیک) است و مشخصاً با عمل‌های دیگر فرق می‌کند، اگرچه ممکن است در بعضی قسمت‌ها بین آنها هم پوشانی و یا مشابهت‌هایی وجود داشته باشد.

اگر برای هر واقعیت و یا فرایندی نام و یا عنوانی قرار دادیم آن نام و عنوان از جهات گوناگون قابل بررسی است. یا اسم بی‌مسما است و یا شرح‌الاسم است و یا به واقع، به تمام جهات معنا بر مدلول دلالت دارد. این نام‌گذاری با تعریف بی‌ارتباط نیست و لذا برای روشن شدن مسئله لازم است قدری بیشتر در این زمینه صحبت شود.

تعریف در لغت به معنای شناساندن است و در اصطلاح منطقی تعریف یا حقیقی است و یا لفظی. در تعریف حقیقی با بیان نمودن حقایق اشیای معلوم به تعریف مجهول می‌پردازیم. اما در تعریف لفظی که گاه آن را شرح‌الاسم هم می‌نامند از معنایی که پیش مخاطب معلوم است استفاده می‌شود تا مجهولی را معلوم کنند. به عبارت دیگر در تعریف لفظی لغتی به لغت دیگر تفسیر می‌شود (مظفری، ۱۳۶۱، ۳۶-۳۷). برای تعریف هم اقسامی را برشمرده‌اند و منطق‌دانان مسلمان در باره آن بحث‌ها کرده‌اند که در این جا مورد بحث ما نیست (عسکری سلیمانی امیری، ۱۳۸۸، ۵۲-۶۴؛ مظفر، ۱۳۸۸، ۱۰۷-۱۲۳) و لذا از آن می‌گذریم.

نکته دیگری که بین زبان‌شناسان و نیز سایر حوزه‌ها از جمله فلسفه، منطق و اصول‌فقه مطرح است تفاوت بین معنا و مدلول است. گاه آن را با هم مترادف می‌بینند ولی گاهی هم بین آن دو تفاوت قائل می‌شوند. اخیراً بحث‌های فراوانی درباره معنا و دلالت توسط زبان‌شناسان

به عمل آمده و اختلاف نظرهای فراوانی هم در این زمینه وجود دارد. تفکیک بین معنا و مدلول متعلق به فلسفه زبان و تئوری معناداری است و بحث منطقی خالص نیست (کرد فیروزجائی، ۱۳۸۶، ۶۳)

در اینکه لفظ ناظر به معنا است شکی وجود ندارد زیرا بدون آن لفظ کارکرد خود را از دست می‌دهد و به لفظ مهمل تبدیل می‌شود. اما برای دلالت به اختصار شش وجه را بر می‌شمرند که از تقسیم آن به دلالت عقلی، طبیعی، و وضعی بدست می‌آید و هر کدام از آنها یا لفظی و یا غیرلفظی است. ما در این جا فقط به لفظی آن کار داریم که خود بر دو دسته تقسیم می‌شود یا منطوقی است و یا مفهومی. دلالت منطوقی آن است که لفظ خود گویا است ولی در مفهومی شنونده باید با قرائن حالیه و مقالیه معنا و مراد گوینده را درک کند. دلالت منطوقی هم از سه بخش تشکیل می‌شود یا دلالت مطابقی است و یا تضمینی و یا التزامی (مظفری، ۱۳۶۱، ۵۶-۵۸). بدیهی است بهترین دلالت، دلالت مطابقی است که با ذکر نام همه محتوای پدیده و یا فرایند در نظر مجسم شود.

در بحث نام‌گذاری (اسم) هم نظرات گوناگونی ابراز شده است. در این که آیا نام بر واقعیت خارجی دلالت دارد و یا بر مفهوم ذهنی ما حکایت می‌کند نظرات فرق می‌کند. جان استوارت میل (علی پور، ۱۳۸۴، ۱۳۳) از هابز نقل می‌کند اسما چیزهایی هستند که دو کار می‌کنند:

۱- نام یک شیء باعث یادآوری تصور و یا اندیشه‌ای در ذهن ما می‌شوند که از آن شیء داشته‌ایم ۲- نام علامتی است برای شنونده و دال بر تصویری است که پیش تر در ذهن گوینده وجود داشته و به این صورت ابراز شده؛ یعنی دلالت یا حکایت بر تصور گوینده از شیء دارد. میل نظر او را در دلالت نمی‌پذیرد. از نظر او اسما صرفاً بر مفاهیم و تصورات ذهنی از شیء دلالت ندارند بلکه بر خود شیء خارجی دلالت دارد. یک معنا برای دلالت بر خارج وضع شده است.

به اعتقاد بعضی دیگر (ادگار و سیچویک، ۱۳۸۸، ۱۳۸۱، ۲۵۷):

اشیاء باید ذاتی پنهان، انضمامی و یا واقعی داشته باشند که ما را وادارد صفات مشاهده پذیر شان را به آنها نسبت دهیم. چنین دیدگاهی را نخستین بار فیلسوف تجربه‌گرای انگلیسی جان لاک پروراند و پیش نهاد. شکل دیگری از این دیدگاه در

دهه ۱۹۸۰ و با پراهمین سول کریپکی^۱ در باره سرشت نام‌های خاص سر بر آورد. کریپکی در گزارش خود می‌گوید زبان از راه نام‌های خاص می‌تواند به اشیاء دلالت کند. پس مدلول باید ویژگی‌هایی داشته باشد که این ویژگی‌ها مستقل از آن زبان، چستی آنچه را به آن اشاره می‌کند می‌سازد.

نظر دیگر این است که (ادگار و سیچویک، ۱۳۸۸، ۲۴۶-۲۴۷):

واژه دلالت اغلب برای نشان دادن نسبتی که واژه‌های زبانی با واقعیتی بیرون زبانی دارند به کار می‌رود. دلالت در سستی‌ترین و سراسرترین معنایش، رابطه میان نام و پیوند آن با مدلول آن است. بدین سان در این الگو نام، "نماینده" موضوعی است که در زبان به آن ارجاع می‌دهد. دلالت نخستین و اصلی‌ترین دغدغه سنت فلسفه تحلیلی است. مدرن‌ترین شکل این دیدگاه در نظریه علی دلالت، بازتاب می‌یابد که نظریه پرداز تاثیرگذار آن سول کریپکی است. در این دیدگاه به محض آنکه در زبان اسمی خاص و یا اسمی عام برای چیزی اختصاص می‌یابد آن نام نیروی دلالت‌گرش را بدون توجه به چگونگی کاربرد درست و یا نادرست آن از سوی گوینده به دست می‌آورد. ... دیدگاه دیگر در باره دلالت نظریه توصیفی دلالت است. این نظریه در کار فرگه (۱۸۹۲) و آموزه سرنوشت‌ساز او که می‌گوید: معنا تعیین‌کننده دلالت است ریشه دارد. در این دیدگاه اسم خاص یا عام واژه‌ای کوتاه نوشت برای یک یا چند توصیف معین است که با آن نام تداعی می‌شود. بدین سان تنها در صورتی می‌توانیم به چیزی دلالت کنیم که بتوانیم نخست آن را به روشنی توصیف کنیم. اگر این دیدگاه را بپذیریم آنگاه به نظر می‌رسد ویژگی‌های یک بخش از زبان یعنی اسم‌های خاص و اسم‌های عام را بر پایه بخش دیگری از زبان یعنی توصیف‌های معین تعریف می‌کنیم. در نتیجه میان زبان و جهان، واسطه‌ای زبانی گذاشته‌ایم. برتراند راسل این نظریه را به گونه‌ای مشروط پذیرفت (اتمیسیم منطقی). پذیرش پیامد نظریه توصیف‌ها، یعنی اینکه ما تنها از راه توصیف معین می‌توانیم به چیزی دلالت کنیم به معنی پذیرش آن است که ما تنها از راه زبان می‌توانیم به جهان دسترسی یابیم

اکبری در مقاله توصیفات معین خود (۱۳۸۴، ۱۷۷-۱۷۸) می‌گوید:

... استراوسون و راسل در دو جهت مختلف در باب زبان قرار دارند. راسل متعلق به

1 Kripke

سنت زبان صوری است که بر گزاره‌ها تاکید دارد. گزاره از نظر راسل امری غیر از جمله است. گزاره همان معنایی است که جمله دارد و این معنا یک ساخت منطقی دارد که عبارت دیگر گزاره است. او گزاره را هویتی مجرد در عالم مثل تلقی می‌کند که هویتی ثابت است و افراد هنگام سخن گفتن با یکدیگر با آن هویت مجرد مرتبط می‌شوند و این گونه فهم زبان حاصل می‌شود. مقاله مهم راسل on denoting است و مقصود او از denote با توجه به رویکرد راسل رابطه‌ای است که میان یک گفته بدون لحاظ کردن قرینه‌هایی که در مقام کاربرد مطرح می‌شود به عنوان دال و چیزی که قضیه به آن دلالت دارد یعنی گزاره یا همان مدلول که امری مجرد است وجود دارد. اما مقاله استراوسون on offerring نام دارد. از نظر او ارجاع مصداقی رابطه‌ای میان گفته و یک شیئی نیست. بلکه ارجاع مصداقی در مقام استعمال مطرح می‌شود و کاری است که توسط گوینده در موقعیتی خاص انجام می‌شود که نمی‌تواند از قرائن حالیه و مقالیه مجزا باشد. از نظر او معنا با کاربرد پیوند خورده است. و کاربرد کاری است که گوینده انجام می‌دهد. و این کار بر اساس قواعد حاکم بر زبان در یک جامعه زبانی انجام می‌شود. نظریه استراوسون در باب توصیفات معین نظریه‌ای مصداقی است، البته با این تفاوت که این خود توصیف معین نیست که به چیزی رجوع می‌کند بلکه کاربرد یک گوینده در یک جامعه زبانی است که سبب ارجاع توصیف معین می‌شود.

در نظر فرگه (کرد فیروز جائی، ۱۳۸۶، ۶۲) هر لفظی معنا را بیان و بر مدلول دلالت می‌کند. انسان‌ها وقتی الفاظ را به کار می‌برند در باره مدلول آنها سخن می‌گویند. بنابراین اگر کسی می‌خواهد زبان و بیان او زبان و بیان واقع‌گویی و حقیقت‌جوئی باشد و می‌خواهد از عالم خیال و ترنم شاعرانه به عالم واقع وارد شود باید از کلماتی استفاده کند که مدلول واقعی دارند. او (فرگه) در باره معنا و مدلول می‌گوید (کرد فیروز جائی، ۱۳۸۶، ۶۴-۶۵):

- ۱- معنا چیزی عینی است و با تصویری که از لفظ در ذهن حاضر می‌شود متفاوت است؛
- ۲- خصلت ذاتی معنا این است که به وسیله اذهان درک می‌شود؛
- ۳- هر عبارت با معنا فقط یک معنا دارد؛
- ۴- هر عبارتی به طور انحصاری فقط یک معنا دارد و به یک چیز اشاره می‌کند؛

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

- ۵- هر معنا حداکثر یک مدلول را برای لفظ مربوطه تعیین می‌کند؛
- ۶- عبارت‌ها ممکن است دارای مدلول و یا بدون مدلول باشند یعنی ممکن است عبارتی با معنا باشد اما دارای مدلول واقعی خارج از ذهن و خیال نباشد؛
- ۷- هر چیزی می‌تواند مدلول باشد؛ یعنی می‌توان در باره هر چیزی سخن گفت و به آن اشاره کرد؛
- ۸- مدلول عبارت‌های مرکب به طور انحصاری به وسیله مدلول اجزای آن‌ها تعیین می‌شود. پس اگر جزئی از آن بدون مدلول باشد کل عبارت بدون مدلول خواهد بود؛
- ۹- معنای یک عبارت مرکب از معانی اجزایش تشکیل می‌شود؛
- ۱۰- ممکن است معانی گوناگون به یک مدلول اشاره کند بنابراین نمی‌توان گفت هر مدلول فقط با یک معنا متناظر است یعنی تابعی از معنا به مدلول وجود ندارد؛

از آنچه تا کنون گفته شد چنین برمی‌آید که اولاً در نام‌گذاری توجه به نظر و عمل و ویژگی‌های ذاتی مفهوم با دلالت مطابقی اهمیت دارد و ثانیاً با آن که در نظر بعضی‌ها معنا و دلالت با هم تفاوت‌هایی دارد بهترین حالت آن است که مدلول بر جنبه‌های کارکردی و استعمالی دلالت کند. اکنون می‌خواهیم بدانیم که آیا کدام یک از دو عنوان کتابداری و اطلاع‌رسانی و یا علوم (مدیریت) بازیابی و اشاعه اطلاعات به جای آن با ویژگی‌های مطرح شده بر کارکرد مورد نظر مطابقت و یا دلالت دارد؟

برای توضیح بیشتر وحدت ذاتی موضوع و نیز دلالت مطابقی یک واقعیت هم چون کتابداری و اطلاع‌رسانی و یا علوم (مدیریت) بازیابی و اشاعه اطلاعات بر کارکردهای مورد نظر از استعاره‌هایی می‌توان بهره جست.

همان‌طور که گفته شد در نام‌گذاری گاه فقط نامی برای پدیده‌ای گذارده شده و در آن ملاحظات ماهوی نشده و فقط شرح‌الاسم است مانند تعریف میز که بگوئی چهارپایه‌ای که بر روی آن چیزی می‌گذارند. زمانی دیگر نام به بخشی از واقعیت اشاره دارد مثلاً اگر به پرنده‌ای مرغ‌شانه‌به‌سر و یا ماهی‌خوار گفته می‌شود این نام نظر به بخشی از ظاهر پرنده و یا کارکرد آن است. در این‌جا دلالت تضمینی است یا اگر دود بر آتش دلالت دارد دلالتش التزامی است. اما

گاه در نام‌گذاری واقعیت و یا فرایندهائی ما همه ویژگی‌های ذاتی آن‌ها را مد نظر داریم به این معنا که آن‌ها دارای اجزائی هستند که آن اجزا جزو ذات آن‌ها است و فقط در تحلیل ذهنی آن‌ها را از هم جدا می‌کنیم. برای مثال (حائری، ۱۳۶۱، ۱۰-۲۹) اگر می‌گوئیم نفس آدمی مرکب از جسم و جان است در تحلیل ذهنی است و الا در خارج نفس انسان همان جسم و جان آدمی با هم است. اگر می‌گوئیم کلمه مرکب از لفظ و معنا است این دو از یکدیگر جدا نیستند. ما آن‌ها را با تحلیل جدا می‌کنیم. در منطق این‌گونه ترکیب‌ها را ترکیب اتحادی می‌نامند و نه انضمامی. مثلاً زید قائم یعنی زید ایستاده است، تحلیل انضمامی است زیرا زید و قیام دو چیز جداگانه‌ای است اما انسان، حیوان ناطق به عنوان تعریف انسان این‌طور نیست.

برای مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی توجیهاتی به شرح زیر مورد توجه است: انسان فکر می‌کند تا عمل کند، یعنی نیازمندی‌های اطلاعاتی انسان سبب می‌شود تا او به دنبال چاره باشد و آن را اجرا کند. هر چاره‌ای را که به نظرش رسید تا آخرین مراحل اجرایی‌اش همان چاره است. این‌طور نیست که فکرش یک طرف و عملش طرف دیگر باشد. چاره برای رفع نیاز اطلاعاتی از فکر و عمل هر دو تشکیل شده و ترکیب‌شان اتحادی است و نه انضمامی همانند گذاشتن دو شی در کنار یکدیگر نیست که بتوان هر بخش آن را جداگانه در نظر گرفت. حتی در ترکیبات طبیعی نیز هر پدیده از اجزائی تشکیل شده که ترکیب‌شان اتحادی است و نه انضمامی مثل آب که از اکسیژن و هیدروژن تشکیل شده ولی در آب هیچ‌یک از آن دو به‌طور جداگانه نیست. همان‌طور که گفته شد اگر بپذیریم نام‌گذاری، بیانگر تشخیص و وحدت است. می‌توان پذیرفت که همه فعالیت‌های فردی و جمعی انسان چه اطلاعاتی و یا غیر اطلاعاتی از دو بعد قابل توجه و تحلیل است. اگرچه در اغلب موارد ما سعی به تجزیه آن‌ها داریم ولی در واقع آن‌ها به لحاظ واقعیت یکی هستند و ما فقط حیث آن‌ها را از هم جدا می‌بینیم.

همچنان‌که در بالا گفته شد اگر به مسئله زبان توجه کنیم و اگر بین معنا و مدلول فرق قائل شویم می‌توان چنین بیان کرد که اگر چه در آغاز همه کلماتی را که ما یاد می‌گیریم با مدلول‌های مشخص یاد گرفته‌ایم ولی در دراز مدت آن‌ها خود جزو ذخائر فکری و دانش ما می‌شوند و مدلول اولیه آن‌ها دیگر مدنظر نیست، بلکه فقط معنا و مفهوم آن در ذهن ما حضور دارد. اما در زمان به کارگیری از این گنجینه فراهم آمده در طول زمان به عنوان معنا استفاده

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

می‌کنیم و با مدل‌های خاصی که مورد توجه قرار می‌دهیم دست به اقدام جدیدی می‌زنیم و مقصود خود را عملی می‌سازیم. روشن‌تر این که کلمات در اذهان جمعی افراد و یا درون فرهنگ‌نامه‌ها، اگر چه در آغاز هریک مدل‌های خاصی داشته‌اند اما در هر زمان برای استفاده‌کننده صرفاً مفاهیم‌اند مگر آنکه آنها را با قصد خاصی و با اشاره به مدل‌های خاصی به کار گیریم. در این صورت است که همانند بازی زبانی ویتگنشتاینی هر واحدی از عمل ما با استفاده از زبان و با عنایت به گنجینه لغات مطرح در واژه‌نامه‌ها و یا افواه مردم، واقعیتی جداگانه می‌شوند و هویت دیگری پیدا می‌کنند که به وسیله ما خلق شده‌اند.

کسی که از کلمات برای آموزش استفاده می‌کند با کسی که از کلمات برای قصد خاصی استفاده می‌کند فرق دارد. آموزش‌دهنده و معلم از گنجینه کلمات استفاده می‌نماید تا مفاهیم را در ذهن یادگیرنده خلق نماید و دانش عمومی او را افزایش دهد و با تمثیل سعی می‌کند کاربرد آنها را واضح‌تر کند؛ اما این ما هستیم که به‌هنگام نیاز از این گنجینه استفاده می‌کنیم و مدل‌های واقعی خودمان را مشخص می‌کنیم. در واقع ترکیب معنا و مدل‌ها است که به عنوان واقعیت‌های مشخص و متجسد در زندگی فردی و اجتماعی کاربرد دارد و موجب پیشرفت در زندگی می‌شود؛ به تعبیر دیگر مدل‌ها یعنی اخذ با قصد مفهوم و معنا برای انجام کار.

اکنون باید دید که ما در کتابداری و اطلاع‌رسانی چه می‌کنیم؟ اگر به خاطر سپردن و بیاد آوردن اطلاعات را برای استفاده مبنای کار قرار دهیم هم در زندگی فردی و هم در شکل بزرگ‌تر آن در زندگی اجتماعی به واقعیت مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی رسیده‌ایم. در زندگی فردی اطلاعات موجود مورد نظر را چه در زندگی علمی و مکتوب و چه در زندگی شفاهی و به قصد اداره زندگی با نظمی خاص به کار می‌بریم. در سطوح پیشرفته‌تر مدیریت، برحسب توانایی از طبقه‌بندی‌های معقول‌تر و منطقی‌تر استفاده می‌کنیم. بنابراین دانش محفوظ و مضبوط ما در درجه اول بستگی به نگرش کلی ما در زندگی برای استفاده از آن دارد. آنگاه به فرآیند فرآهم‌آوری و دسته‌بندی آنها به شرط ناظر بودن بر استفاده و کارکرد آن مرتبط است. این عمل، کار کتابدارانه و اطلاع‌رسانانه است. وقتی افراد با داشتن ذخایر و اندوخته‌های مکتوب و غیر مکتوب علمی در زندگی اجتماعی فراوان شدند به ناگزیر و براساس قراردادهای اجتماعی چه در زندگی فردی و یا جمعی و یا سازمانی که عهده‌دار تمثیل امور آنهاست سعی می‌کنند

این مواد مضبوط و مدون را در کنار هم و در مکانی خاص چه به صورت کتابخانه سنتی و یا دیجیتالی و با طبقه‌بندی مناسب نیاز اجتماعی به منظور ارائه بهترین عرضه بالفعل و بالقوه در کنار هم بیاریند. توجه به یک جنبه بدون عنایت به بخش دیگر آن به این معناست که واقعیت کتابداری و اطلاع‌رسانی تحقق پیدا نکرده است. یعنی کتابداری و اطلاع‌رسانی چه در زندگی فردی یا اجتماعی صرفاً گردآوردن و طبقه‌بندی کردن مواد نیست بلکه لحاظ کردن مخاطب و یا مخاطبان و درک نیاز اطلاعاتی آن‌ها و مرتبط کردن این منابع با نیازها جزء اساس و مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی است. در نقطه مقابل، چنانچه همه تلاش‌ها و فعالیت‌ها را به کاربر معطوف کنیم و صرفاً او را اساس قرار دهیم بدون توجه به منابعی که منطبق با نیازهای اطلاعاتی اوست و صرفاً هدف جلب رضایت او و فارغ از راهنمایی بایسته و بهینه باشد باز هم کار کتابداری و اطلاع‌رسانی صورت نگرفته است. این وحدت چنانچه تحقق پیدا کند کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌شود باید توجه داشت که این حوزه:

- برخاسته از نیاز اطلاعاتی است؛

- از زندگی فردی شروع می‌شود و به زندگی اجتماعی تسری پیدا می‌کند؛

- بیش از آنکه منشا اجتماعی داشته باشد آغازش با فرد است و جامعه آن را متکامل می‌کند؛

- بازاریابی بخش دوم و جزء دوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به صورت انضمامی نیست بلکه هر دو جنبه ذاتی رشته و اصل کار است و بدون آن علت غایی هم در نظر گرفته نشده و گویی اصلاً فرآیندی تحقق پیدا نکرده است؛

- طبقه‌بندی جز لاینفک کتابداری و اطلاع‌رسانی و به عنوان شرط مقدم آن است؛

- کتابداران مسئول همه وظایف هستند و نه بخشی از آن. به این معنا که اگر فقط به طبقه‌بندی بیندیشد و نیاز فردی و جمعی در این طبقه‌بندی مدنظر نباشد گویی اصلاً ربطی به کتابداری و اطلاع‌رسانی نداشته و مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی تحقق پیدا نکرده است. و چه بسا بدون توجه به نیازهای کاربران- فردی و یا جمعی، حال و آینده - نه تنها کاری نکرده‌اند که موجب اضرار و اتلاف سرمایه شده‌اند.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

و این به این معناست که اولاً منابع گردآوری شده باید منطبق با نیازهای واقعی فرد و جامعه باشد و ثانیاً کتابدار همانند بازی‌های زبانی که با هر استخدام کلامی واقعه‌ای می‌آفریده می‌شود باید به جستجوی مخاطب نیازمند اطلاع باشد - اگرچه قبلاً در انتخاب منابع این مطلب را مدنظر داشته است - و نیاز او را بشناسد و وسیله ارتباط نیازمند به منبع مورد نیاز باشد و با هر اقدامی واقعه‌ای را بیافریند و چنانچه در این امر توفیق نداشته باشد و یا از عهده آن برنیاید نه تنها کاری انجام نداده است و یا واقعیت کتابداری و اطلاع‌رسانی را نفهمیده است بلکه از بیخ و بن کاری عبث انجام داده است و چه بسا موجب هدر دادن منابع و یا گمراه شدن افراد گردیده است. البته ممکن است به طور تصادفی و یا از روی تسامح توسط عده‌ای، کار، مناسب ارزیابی شود.

بسیار شنیده شده است که کسی و یا کسانی منابع ارزشمندی را گردآوری کرده‌اند و یا برای تشکیل کتابخانه از هر کسی استمداد و سعی در جمع‌آوری منابع و مدارک نموده‌اند و این عمل را فی نفسه کاری مفید و امری کاملاً و یا بعضاً کتابدارانه تلقی کرده‌اند. نگارنده معتقد است این امر باید مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. زیرا اگر صرفاً جمع‌آوری منابع باشد باید دید که توسط چه کسی و یا کسانی و برای چه جامعه مخاطبی و در چه زمانی این کار انجام می‌شود. گاهی دولت و یا سازمان‌هایی که به نوعی در کار برنامهریزی هستند و مسئولیت حفظ ثروت‌های عمومی و اجتماعی به عهده آن‌ها است به این کار اقدام می‌کنند بنابراین انتظار می‌رود که مجموعه گردآوری شده برای این باشد که به جاهای مورد نیاز ارجاع و یا به عنوان ذخائر ملی و میراث فرهنگی حفظ شود. اما اگر مجموعه نامتناسب باشد و مخاطبان به هر دلیلی نتوانند با آن منابع ارتباط برقرار کنند و کتابدار نیز نه به لحاظ علمی و نه به لحاظ نامناسب بودن منابع رابطه‌ای را با مخاطبان برقرار نکند و هیچ آینده‌ای هم برای آن در نظر نباشد آیا جز اتلاف وقت برای جمع‌آوری منابع و اضرار به بیت‌المال برای خرید مجموعه‌ای بی‌استفاده و یا کم‌استفاده خواهد بود؟ آیا اشغال فضایی بیهوده که طبعاً هزینه‌هایی هم دربردارد کاری ثمر بخش و اقتصادی است؟ آیا این امر مانع اختصاص فضا برای منابع مورد لزوم نمی‌شود؟

بنابراین، اگر می‌شنویم که زمانی تاکید بر طبقه‌بندی بود، و امروز کاربر، محور قرار گرفته است، این نه به این معناست که واقعیت کتابداری و اطلاع‌رسانی عوض شده است بلکه به این

معناست که در هر دو مورد واقعیت کتابداری و اطلاع‌رسانی به عنوان یک واقعیت تمام‌عیار و به عنوان یک رشته علمی تحقق پیدا نکرده است. جمع‌آوری انبوهی از منابع بدون توجه به مخاطب مشخص همانند توجه صرف به کاربر، بدون توجه به نیازهای علمی او است و هیچ‌کدام با کتابداری و اطلاع‌رسانی واقعی مرتبط نیست و چنین نیست که در هر مورد بخشی از واقعیت کتابداری و اطلاع‌رسانی به وجود آمده باشد. کتابداری و اطلاع‌رسانی یک هویت واحدی است که از مجموعه وظائف متعدد و به هم تنیده و مرتبط تشکیل می‌شود.

با توجه به توضیحات فوق‌الذکر وحدت در مسائل مرتبط با مجموعه‌سازی و تناسب آن همراه با کاربران بالقوه و بالفعل مجموعاً فرایند کتابداری و اطلاع‌رسانی را تشکیل می‌دهد و این دو از یکدیگر جدا نیستند و بدون یکدیگر معنا و مفهومی ندارند. طبیعی است که در این رابطه کتابخانه‌های مختلف با کارکردها و رویکردهای گوناگون با هم فرق می‌کنند. آن‌ها هر یک مخاطبان خاص خود را دارند و لذا بخش جمع‌آوری و سازماندهی آن هم متناسب با کاربران آن خواهد بود. بدیهی است رسالت کتابخانه ملی با کتابخانه عمومی و دانشگاهی و یا آموزشگاهی متفاوت است و هر یک مخاطبان خاص خود را دارند و هر یک باید در چارچوب وظائف خود عمل کنند و بیش از آنکه به مجموعه خود بیاندیشند و آن را به عنوان سرمایه تلقی کنند باید به فکر استفاده‌کنندگان بالقوه و بالفعل باشند تا سرمایه آنان در سایه گردش و تداول افزوده شود و با این ارزش‌های افزوده در ابعاد گوناگون بر ثروت ملی و جمعی بیافزایند و نه اینکه سرمایه را راکد نگه‌دارند و در اثر نبود و یا نداشتن استفاده‌کننده آنها را کهنه کنند و به ناچار روزی آن‌ها را از دور خارج نمایند. با این تعریف ملاحظه می‌شود که نقش کتابدار و اطلاع‌رسان تا چه اندازه محوری است و او باید با چه دانش‌ها و فنونی آراسته باشد تا بتواند مجموعه‌هایی متناسب با ذوق و سلیقه و معلومات مخاطبان فراهم کند و در تداول و گردش آن مجموعه نقش حداکثری داشته باشد و این افزوده‌های علمی و فرهنگی را به‌طور ملموس ببیند و یا دیگران بر آن گواهی دهند.

در اینکه جامعه باید آموزش ببیند و مطلع باشد که برای یافتن اطلاعات مورد نظر به چه کسی و کجا مراجعه کند و از چه مسیری گام‌بردارد امری است که مسئولان اجتماعی باید به آن بیاندیشند. در واقع بحث آموزش یک بحث جدی و القاء مفاهیم به صورت کلی امری اساسی

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

است. همان‌گونه که در بحث زبان‌شناسی مطرح شد مفاهیم و معانی پشتوانه ارتباطاتی ما را تشکیل می‌دهند. به این معنا که درست است در آغاز، هر واحد اطلاعاتی را با مدلول مشخص فراگرفته‌ایم؛ اما در موقع استفاده است که مدلول‌های مناسب اثرات وضعی خود را نشان می‌دهند. در کتابداری و اطلاع‌رسانی اگر فردی با آشنائی به تمام مجموعه تسلط خویش را نشان دهد و یا به طور جداگانه افراد جامعه را با مطالعات خویش به خوبی بشناسد و این دو را از هم جدا در نظر گیرد همانند آن می‌ماند که در بحث زبان‌شناسی به مفهوم و معنا توجه و از مدلول یعنی کاربرد عینی و عملی غافل شده است. لذا ارزش عملی و عملیاتی و یا کاربردی کار کتابداری و اطلاع‌رسانی آن است که افراد باسواد و خبیر به دو مقوله منابع و جامعه مصرف‌کننده به طور هم‌زمان توجه کنند و همانند کاربرد افعال گفتاری و یا بازی زبانی باشد که هر عملی که انتخاب می‌شود به عنوان یک واقعیتی منحصر به فرد اما در مجموعه کلی و مرتبط به هم معنا یابد. به این معنا که هر کار کتابدار در بستر معانی کلی‌ای که از آشنائی با مجموعه برمی‌گیرد در راستای نیاز علمی و اجتماعی جامعه مصرف‌کننده انتخابی است منحصر به فرد. در هر واحد عملیاتی که کتابدار و اطلاع‌رسان از طریق آن کاربری را به اطلاعی متصل می‌کند یک کار کتابدارانه و اطلاع‌رسانانه صورت داده و با اقدامش اثری خلق کرده است همانند نقشی که نقاش می‌آفریند و یا کتابی که نویسنده‌ای می‌نویسد. کتابدار و اطلاع‌رسان با قصد و آگاهی از بین مجموعه‌ای منتخب و گزیده برای جامعه‌ی مورد نظر با نیازهای متفاوت به دنبال فرد و یا افراد نیازمند می‌گردد تا نیازمندی او را به نحو احسن مرتفع کند. هم‌شناسایی دقیق مجموعه کار اوست و هم تشخیص نیازمندان اطلاعات و تفکیک نیازهای آنان و هم اتصال این دو مورد به یکدیگر، همه از وظایف کتابداران و اطلاع‌رسانان است. پیداست برای ایجاد شرایط بهینه برای اینکه چنین اتفاق و یا اتفاقاتی بیفتد تا چه اندازه احاطه علمی، اجتماعی، فرهنگی، روانی و مانند آن برای کتابدار و اطلاع‌رسان لازم است. کتابدار و اطلاع‌رسان باید فردی عالم، متعهد و بهره‌مند از اطلاعات روان‌شناختی، جامعه‌شناختی، فرهنگی، تاریخی، و صفات ویژه اخلاقی و ارتباطاتی باشد تا بتواند این وظیفه خطیر را انجام دهد. از اینجا می‌توان درک کرد که کتابداری و اطلاع‌رسانی واقعی به چه تخصص‌هایی نیازمند است تا بتواند وظیفه خود را به خوبی انجام دهد. وی نه تنها باید به مسائل اجتماعی فرهنگی توجه کند بلکه اصولاً

بازار کار را هم باید مدنظر قرار دهد و آن را بسنجد.

به تعبیر دیگر، همچنان که در تقسیم حکمت به نظر و عمل، یا کلمه به لفظ و معنا و یا انسان به جسم و روح و یا در تعریف او به حیوان ناطق صرفاً این جدائی، جدائی ذهنی است و در عالم خارج دارای وحدت است، در تعریف کتابداری و اطلاع‌رسانی هم به عنوان یک واقعیت مشخص و با کارکرد معلوم نیز این چنین است و ما با دو واقعیت جدا از هم مواجه نیستیم.

البته این مسأله اختصاص به کتابداری و اطلاع‌رسانی ندارد، هر حوزه علمی دیگر به ویژه در علوم انسانی این چنین است. مثلاً پزشکی فقط شناختن منابع پزشکی نیست، بلکه شناخت بیماران و نیازهای پزشکی آنان جزء علم پزشکی است. اگر در شرایط فعلی که جمعیت زیاد و بیماران فراوان است، به‌ناگزیر پزشک باید در مطب و یا بیمارستان مستقر شود تا مراجعه‌کنندگان به وی مراجعه کنند ولی این بدین معنا نیست که پزشک و پزشکی فارغ از بیماران و مراجعه‌کنندگان بیمار و حتی افراد سالم است. اگر شرایطی رخ دهد که بیمار نباشد و یا بیماری معلوم نباشد پزشک و یا پزشکان موظف‌اند برای انجام کار پزشکی خود به جستجو بپردازند و همچون پیامبران بر گرد افراد بگردند و هر جا زخمی دیدند مرهم بگذارند^۱، در امور بازرگانی نیز این چنین است. یک بازرگان بدون توجه به بازار کار هرگز به کار بازرگانی دست نمی‌زند و همواره نیاز مصرف‌کنندگان و رضایت آنان را در نظر دارد.

اینک با توجه به مطالب گفته شده باید دانست که اولاً مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی یک مفهوم واحد است و ما فقط در تحلیل ذهنی دو بخش سازماندهی منابع و نیاز اطلاعاتی کاربر را از یکدیگر جدا می‌کنیم و اگر بالضروره در سازمانی اجتماعی تقسیم وظایف می‌کنیم و هر یک را به فرد یا افرادی می‌سپاریم، این به آن معنا نیست که هر یک به طور جداگانه بخشی از مفهوم کتابداری را تحقق بخشیده‌ایم. برآیند همه فعالیت‌ها مساوی است با فکر کتابدارانه و اطلاع‌رسانانه. انجام بخشی فارغ از بخش‌های دیگر اتلاف و تباه کردن سرمایه است. و از این منظر است که نگارنده اعتقاد دارد که این حوزه صیغه مدیریتی دارد.

با توجه به مباحث گذشته عنوان کتابداری و اطلاع‌رسانی نمی‌تواند این مفهوم واحد را

۱ - نهج البلاغه. خطبه ۱۰۸ در وصف پیامبر (ص)

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

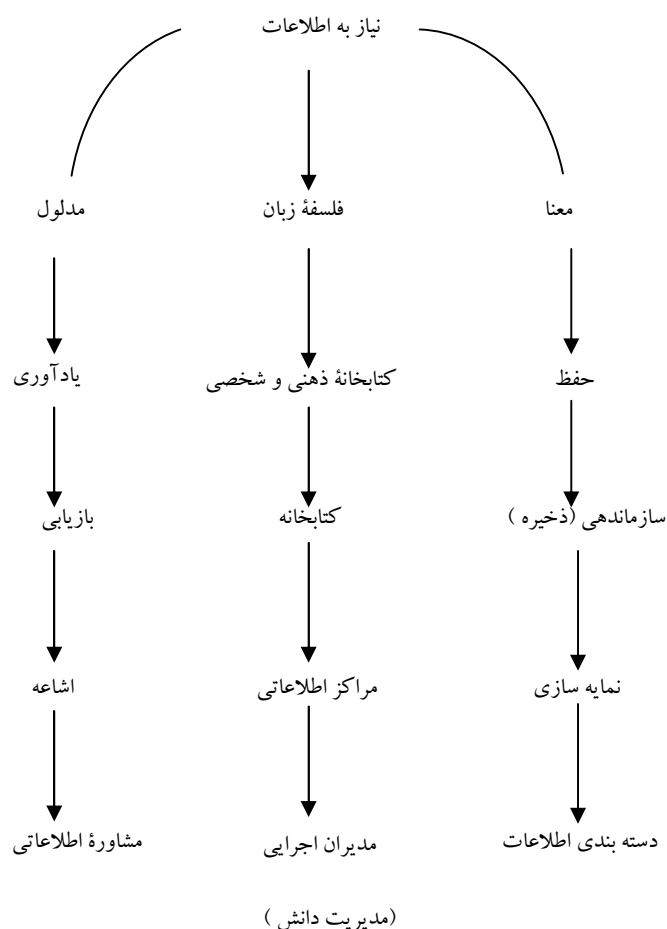
تداعی کند و ما را به مقصود برساند. از این نظر پیشنهاد نگارنده این است که عبارت «علوم (مدیریت) بازیابی و اشاعه اطلاعات» وافی‌تر به مقصود است و هریک از این کلمات می‌تواند مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی را به نحو مطلوب‌تری القا کند. با توجه به تعاریف عملیاتی که گفته شد بازیابی بدون در نظر گرفتن مخاطب معنا ندارد و بازیابی بدون توجه به طبقه‌بندی ممکن نیست. همچنین اشاعه اطلاعات بازخوانی و تأکیدی بر بازیابی است، زیرا بازیابی تا مشخص نباشد برای چی و برای کی است مفید فایده نیست. لازم به ذکر است منظور از هر یک از کلمات به کار رفته در این عبارت به قرار زیر است:

بازیابی: منظور از بازیابی در کتابداری و اطلاع‌رسانی، ذخیره و بازیابی هر دو است. زیرا بازیابی متکی بر ذخیره است و آن هم ذخیره علمی و منضبط و مدوّن. این به آن معنا است که به مثل معروف «چون که صد آمد نود هم پیش ماست».

اشاعه: منظور از اشاعه، اشاعه گزینشی است چون کار و وظیفه کتابدار و اطلاع‌رسان اشاعه صرف اطلاعات نیست. زیرا اشاعه اطلاعات مختص حرفه روابط عمومی و جزو بعضی وظائف صداوسیما است. در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی مخاطبان خاص‌اند و اشاعه اطلاعات، اشاعه گزینشی است برای مخاطبان خاص.

اطلاعات: منظور از اطلاعات شامل اطلاعات و دانش هر دو است. البته منظور از دانش دانش عینی است که خود متکی بر دانش درونی است.

از این رو به نظر می‌رسد بازیابی و اشاعه اطلاعات دقیقاً می‌تواند مقصود را برساند و مفهوم واقعی کتابداری و اطلاع‌رسانی را باز نماید. البته مدیریت را از این جهت به آن اضافه شد که به اعتقاد جمعی (و خود من)، لفظ مدیریت در این دوران هم خوش‌آهنگ است و هم در حاق این رشته نهفته است و در جهان امروز به آن توجه ویژه می‌شود. نمودار ۱ می‌تواند موضوع را بهتر نمایش دهد:

نمودار ۱. مشابهت فعالیت های ذهنی، فکری و زبانی با کتابداری و اطلاع رسانی

همان طور که در این نمودار ۱ ملاحظه می شود کتابداری و اطلاع رسانی در راستای نیاز آدمی به اطلاعات برای گذران زندگی خوب و مناسب تعریف شده است. کار توجه به اطلاعات از همان مراحل آغازین زندگی انسان شروع می شود و به هنگام وضع الفاظ برای معانی مشخص مدلول ها هم مشخص اند. اما در اثر تراکم الفاظ و معانی، گنجینه معرفت انسان زیاد می شود و در مراحل بعدی از همه الفاظ و معانی استفاده نمی شود. در طول زندگی ما با

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

آموختن الفاظ و با توجه به همه مباحث مرتبط با زبان فقط به هنگام نیاز از این گنجینه استفاده می‌کنیم. این به این معنا است که مدلول‌ها با معانی متفاوت می‌شوند. در مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی فردی هم این چنین است؛ ما همه کلمات را ذخیره می‌کنیم و آنها را طبقه‌بندی می‌کنیم تا بازیابی کنیم و از آن استفاده نمائیم. وقتی به سطح جامعه می‌رسد این ذخیره و بازیابی شکل پیچیده‌تر به خود می‌گیرد ولی در عین حال از هم جدا نیستند. باز چنانچه جامعه و نیاز اطلاعاتی آن بیشتر و پیچیده‌تر شود از ابزارهای پیشرفته‌تر چون نمایه‌سازی استفاده می‌شود و مقوله‌بندی‌های خاص برای مدیریت دانش مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. آنچه مهم است همگامی ذخیره و بازیابی است که در این جا نقش عمده به علت غائی و نهایی داده شده است. یعنی ذخیره اگر به قصد بازیابی نباشد معنا و مفهومی ندارد. بدیهی است نفس بازیابی به نوبه خود مقدمه‌ای است برای پیشبرد اهداف خرد و کلان زندگی.

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه گفته شد و با استفاده از استعاره‌های زبانی، کتابداری و اطلاع‌رسانی علمی است که از نیاز ذاتی بشر به اطلاعات برمی‌خیزد و از این‌رو نام کتابداری و اطلاع‌رسانی نمی‌تواند بیانگر ذاتیات آن رشته باشد؛ در حالی که بازیابی و اشاعه اطلاعات به خوبی این مقصود را می‌رساند. زیرا پاسخ به نیازمندی به اطلاعات که هدف غائی این رشته برای پیشبرد امور در زندگی است فرایندی را می‌طلبد که در ذخیره و بازیابی اطلاعات به طور ذاتی متجلی است. با تعریفی که به عمل آمد بازیابی نتیجه فرایندی است که ذخیره را در دل خود دارد و مفهوم اشاعه اطلاعات اگر چه تا اندازه‌ای از بازیابی هم مستفاد می‌شود ولی به عنوان مکمل می‌تواند این اصطلاح را تقویت کند. به عبارت روشن‌تر مفهوم کتابداری و اطلاع‌رسانی خود را در علوم و یا مدیریت بازیابی و اشاعه اطلاعات به خوبی نمایان می‌سازد و فلسفه وجودی آن را تبیین می‌کند. از این‌رو به نظر می‌رسد که این دو عنصر مهم ذخیره و بازیابی در فرایند اطلاع‌رسانی آن چنان به هم تنیده‌اند که جدائی ناپذیرند و به همین دلیل است که در نام به ذکر بازیابی اکتفا شده است زیرا که نتیجه متکی بر عوامل مقدمی فرایند است و بدون آن معنا ندارد. همچنان که در تفاوت بین معنا و مدلول از نظر زبان‌شناسان بیان گردید و همان‌طور که

فرگه و استراوسون می‌گویند که مدلول باید با نیت و قصد فاعل و با اشاره به قراین حالیه و مقالیه همراه باشد، اگر بپذیریم که کتابداری و اطلاع‌رسانی (بازیابی و اشاعه اطلاعات) با رعایت قراین حالیه و مقالیه باید به شکار مدلول‌ها (کاربران نیازمند اطلاعاتی) و ارجاع آنان به ذخائر از پیش تهیه شده بر وفق نیازشان پردازد، این امر مستلزم آن است که کتابدار کار آشنا و دل‌سوز لحظه‌ای غافل نباشد؛ و هم چنان که رانگانانان گفته است که هیچ خواننده‌ای را بدون کتابش نباید گذارد او هم هیچ جامعه‌ای را بدون کتابخانه‌اش (سنتی و یا دیجیتالی) رها نمی‌کند. همچنین اگر بپذیریم که نام بهتر است که حکایت‌گر باشد تا نشانه صرف، در این مورد هم «اشاعه و بازیابی اطلاعات» نسبت به کتابداری و اطلاع‌رسانی توفیق بیشتری دارد.

همچنین با این توصیف می‌توان پذیرفت که کتابداری و اطلاع‌رسانی که منبعث از نیاز فطری انسان است در تجسم عینی خود در مراحل گوناگون به شکل حافظه فردی، جنبی، کتابخانه شخصی، عمومی و تخصصی به صورت سنتی و یا دیجیتال خود نمایی می‌کند و همچون خود انسان موجودی است زنده و پویا که تولد و ادامه زندگی‌اش باید با اراده استعمالی و حتی جدی (ملکیان، ۱۳۸۴، ۲۶) انسان توأم باشد. برای ایجاد و توسعه آن ده‌ها و شاید صدها عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، روانی، فرهنگی، تاریخی و مانند آن باید لحاظ شود تا موجودی بالنده و پویا باشد و بتواند در زندگی انسان به حیات خود، یعنی تغذیه سالم انسان‌های نیازمند اطلاعات پردازد. چگونه است که برای تمشیت امور اقتصاد سنتی ده‌ها سازمان تخصصی برای ایجاد و یا پشتیبانی آن تشکیل و آسیب‌های مختلف بررسی می‌شود تا بهترین بهره‌برداری انجام شود اما در اقتصاد اطلاعاتی که عمده سرمایه‌های عمومی در جهان فعلی ناشی از آن است مراکز به اصطلاح اطلاع‌رسانی بدون مشاوره‌های اساسی به خواست هر کس و با دست ناتوان هر کس ایجاد و راهبری می‌شود و ابدأ مسأله هزینه فایده که حداقل بررسی اقتصادی است انجام نمی‌گیرد؛ حتی در بسیاری از موارد به شکل سنتی و با دیدی متحجرانه کتابخانه و مراکز اطلاعاتی را معیار تشخیص و قدرت آن هم از نوع کم ارزش آن تلقی می‌کنند! بنابراین کتابداری و اطلاع‌رسانی که در عبارت علوم (مدیریت) بازاریابی و اشاعه اطلاعات تجلی می‌یابد نیازمند افرادی است که از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، تاریخی، فرهنگی، سیاسی و بسیاری از عوامل دیگر قوی و صاحب‌نظر باشند و افرادی را به عنوان کارشناسان خبره که فرایند

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

کاری را از فراهم‌آوری تا بازدهی یک پارچه می‌بینند تربیت کند. بدیهی است شرایط فعلی تا رسیدن به مقصود فاصله بسیار دارد و این رشته نیازمند یک بازبینی وسیع و همه‌جانبه است.

منابع

- اکبری، رضا (۱۳۸۴). توصیفات معین. نقد و نظر، ۱۰ (۳ و ۴)، ۱۵۸-۱۷۶.
- ادگار، اندرو؛ سجویک، پیتر (۱۳۸۸). مفاهیم کلیدی در نظریه فرهنگی. ترجمه ناصرالدین علی تقویان، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- پیرس، دیوید (۱۳۷۹). ویتگنشتاین. ترجمه نصر الله زنگوئی، تهران: سروش.
- حائری یزدی مهدی (۱۳۶۱). کاوش‌های عقل‌نظری. تهران: امیرکبیر.
- رهادوست، فاطمه (۱۳۸۶). فلسفه کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: نشر کتابدار.
- سرل، جان. ار. (۱۳۸۲). ذهن، مغز و علم. ترجمه و تحشیه امیر دیوانی. قم: موسسه بوستان کتاب.
- سزوار، ملا هادی (بی تا). شرح منظومه سزوار. قم: انتشارات مصطفوی.
- سجادی، سید جعفر (۱۳۶۰). مصطلحات فلسفی صدرالدین شیرازی. چاپ دوم، تهران: نهضت زنان مسلمان. دفتر پنجاهم.
- فدایی، غلامرضا (۱۳۸۸). آیا کتابداری و اطلاع‌رسانی فقط منتظر تغییر نام است؟ فصلنامه پیام کتابخانه، ۱۵ (۲)، ۱۱-۳۲.
- (۱۳۸۶). کتابداری و اطلاع‌رسانی در جست‌وجوی هویتی نو. فصلنامه کتاب. ۱۸ (۴)، ۱۷۵-۱۹۲.
- عبداللهی، محمد علی (۱۳۸۴). طبقه‌بندی افعال زبانی در فلسفه تحلیلی و علم اصول. نقد و نظر ۱۰ (۳ و ۴)، ۲۰۷-۲۳۱.
- عسکری سلیمانی امیری (۱۳۸۸). منطق و شناخت شناسی از نظر آیت‌الله مصباح یزدی. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- علی بن ابیطالب (ع) (۱۳۶۹). نهج البلاغه. ترجمه و شرح گویا به قلم محمد جعفر امامی و محمد رضا آشتیانی، زیر نظر آیه الله مکارم شیرازی، قم: مدرسه امام علی بن ابیطالب (ع).
- علی پور، مهدی (۱۳۸۴). تحلیل اسمای خاص از دیدگاه جان استوارت میل و میرزا مهدی اصفهانی. نقد و نظر، ۱۰ (۳ و ۴)، ۱۳۲-۱۵۷.
- کرد فیروزجائی، یار علی (۱۳۸۶). فلسفه فرگه. تالیف و ترجمه یار علی کرد فیروزجائی. قم: مرکز انتشارات موسسه آموزشی امام خمینی.

علوم/ مدیریت بازاریابی و اشاعه اطلاعات

مظفر، محمد رضا (۱۳۸۸). منطق. تهران: اسماعیلیان.
مظفری، محمد (۱۳۶۱). اصطلاحات منطقی. قم: خیام.
ملکیان، مصطفی (۱۳۸۴). تبار شناسی لفظی علم اصول. نقد و نظر، ۳ و ۴ (۱۰)، ۵-۳۰.

به این مقاله این گونه استناد کنید:

فدایی، غلامرضا (۱۳۸۸). علوم/ مدیریت بازاریابی و اشاعه اطلاعات. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۵ (۴)، ۵-۲۷.

